

tarıcı yabancıları ülkeden kovacak, eski dinî hayatı geri getirecek bir kahramandır. Hindular'da Kalki dinin zayıflayan öğretisini yenileyecek, kutsal kitap Vedalar'ı zamana göre tefsir edecek ve şeriatı uygulayacak olan insan sûretine girmiş bir ilâhtır. Yahudilerce mesîh Kudüs'ü putperestlerden temizleyecek, dağılmış İsrâilîoğulları'nı tekrar toplayacak, diğer din mensuplarını ve dünyayı hâkimiyeti altına alacak, Ye'cûc ve Me'cûc ordularını imha edecek, Roma'yı ele geçirecek, Habeşistan'ı, Mısır'ı ve Araplar'ı vergiye bağlayacak, Tevrat'ı yahudi olmayan milletlere de öğretecek, Süleyman Mâbedi'ni tekrar yaptıracak ve dinî kanunları uygulayacak bir kraldır.

Mehdî sonrası devir parlak bir günü takip eden karanlık bir gece gibi düşünülmür. Hindular'a göre mehdînin ardından tabiatın ve insanların durumu tekrar kötüye gidecek, insanlar arasında maddî ve mânevî hastalık ve kötülükler salgın hale gelecektir. Dönemin sonuna doğru gökte yedi veya on iki güneş doğacak, sıcaklığı bütün insanları öldürecek, nehirleri ve denizleri kurutacak, otları ve ağaçları yakacaktır. Gökten yağmur yerine taş yağacak, bunları kuvvetli bir rüzgârla Samvartaka ateşi (kâinatı yakan ateş) takip edecek, yaşaması muhtemel her türlü hayat sahibini yok edecektir. Mesîhler kendi dönemlerinin sonuna doğru hâkimiyeti Tanrı'ya bırakacaktır. Bu olayları ölenlerin dirilişi ve hesap günü takip edecektir. Müslümanlara göre de mehdî dönemini sosyal ve tabii felâketler takip edecek, kıyametle dünya hayatı son bulacak, ardından haşır ve hesap günü gelecektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nuaym b. Hammâd, *Kitâbü'l-Fiten*, Süleymaniye Ktp., Âtîf Efendi, nr. 602; J. Dermesteter, *The Mahdî*, London 1885; J. Klausner, *Die messianischen Vorstellungen des jüdischen Volkes im Zeitalter der Tannaiten*, Berlin 1904; E. Leumann, *Maitreya - samiti, das Zukunftsideal der Buddhisten*, Strasburg 1919; L. Dürr, *Ursprung und Ausbau der israelitisch-jüdischen Heilandservartung*, Berlin 1925; E. Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran*, Leipzig - Berlin 1928; H. Gressmann, *Der Messias*, Göttingen 1929; A. Jeremias, *Die ausserbiblische Erlöserervartung, Zeugnisse aller Jahrhunderte*, Göttingen 1929; A. van Deursen, *Der Heilbringer, Eine ethnologische Studie über den Heilbringer bei den Nordamerikanischen Indianern*, Den Haag 1931; G. Rosenkranz, *Der Heilige in den chinesischen Klassikern*, Leipzig 1935; W. Staerk, *Die Erlöserervartung in den östlichen Religionen*, Stuttgart 1938; K. Buchheim, *Das Messianische Reich*, München 1948; A. Bentzen, *Messias Moses redivivus Menschensohn*, Zurich 1948; *The Mahavastu* (trc. J. Jones), London 1949, I-II; Sa'd M. Hasan, *el-Mehdiyye fi'l-İslâm*

münzû akdemi'l-üşûr hâtte'l-yeum, Kahire 1953; H. Gross, *Die Idee des ewigen und allgemeinen Weltfriedens im Alten Orient und im Alten Testament*, Trier 1956; G. Guariglia, *Prophetismus und Heilserwartungs Bewegungen bei den Naturvölkern Amerikas, Ozeaniens, Australiens und Afrikas, mit einem Anhang über Asien*, Wien 1957; O. Betz, *Der Paraklet, Fürsprecher im häretischen Spätjudentum, im Johannes Evangelium und in neu gefundenen gnostischen Schriften*, Leiden 1963; J. H. Greenstone, *The Messiah Idea in Jewish History*, Greenwood 1973; M. b. Resûl el-Hüseynî, *Kıyamet Alâmetleri* (trc. Naim Erdoğan), İstanbul 1973; Avni İlhan, *Mehdîlik*, İzmir 1976; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sam-sun 1997.

EKREM SARIKÇIOĞLU

İslâm İnancında Mehdi. Kur'an-ı Kerim'de hidâyet kökünden türeyen fiil ve isim kalıbında birçok kelime bulunmakla birlikte mehdî kelimesi yer almamakta, genelde hidayet kavramı Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmekte, ayrıca "insanın hidayeti benimsemesi" anlamında da kullanılmaktadır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hdy" md.).

Mâlik b. Enes, Buhârî ve Müslim gibi titiz davranan hadis âlimleri mehdî kelimesinin geçtiği rivayetlere yer vermezken Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Hâkim ve Taberânî gibi muhadisler eserlerinde bu tür rivayetleri nakletmişlerdir. Hz. Peygamber'e atfedilen ve râvileri güvenilir bulunana (İbn Haldûn, II, 787-789; İsmail Hakkı, sy. 285 [1329], s. 390-391) bazı metinlerde belirtildiğine göre dünyanın ömründen bir gün bile kalırsa Allah bu günü uzatıp mutlaka bir mehdî gönderecektir. Hz. Hasan veya Hüseyin'in neslinden gelecek olan bu kurtarıcının adı Resûl-i Ekrem'in adına, babasının adı da onun babasının adına uygun olacak (Muhammed b. Abdullah) ve zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracaktır. Beş, yedi veya dokuz yıl hüküm sürüp bütün müslümanları hâkimiyeti altına alacak, iktidarı sona erince de kıyamet kopacaktır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy" md.). Süyûtî, Sünnî kaynaklarında nakledilen mehdî rivayetlerinin kırktan fazla olduğunu söyler (*el-Hâvî*, II, 213). İsnâaşiyye Şiâs'ına ait kaynaklarda bunlara 200'ü aşkın rivayet eklenir. Bu rivayetlerde daha çok mehdînin on ikinci imam Muhammed b. Hasan olduğu iddia edilir. Ona Mehdi el-Muntazar da denilir (Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, I, 14-34).

Mehdî nitelemesi ilk defa Hassân b. Sâbit'in bir şiirinde Hz. Peygamber'e yönelik olmuş, daha sonra Hulefâ-yı Râşî-

dîn'in yanı sıra Hüseyin b. Ali ve bazı Emevî halifeleri için de kullanılmıştır. Ancak bu nitelemeler kelimenin sözlük anlamında olup bu kimseleri Allah'ın hak yola erıştirdiğine vurgu yapmayı amaçlamıştır. Mehdi kelimesinin terimleşerek bir inanç konusuna dönüşme süreci oldukça erken dönemde başlamıştır. Tesbit edilebildiğine göre ilk defa Abdullah b. Sebe' mensupları, Ali b. Ebû Tâlib'in ölmediğini ve kıyametin kopmasından önce dünyaya dönüp zulümle dolan yeryüzünde adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüştür (Eş'arî, s. 15). Bununla birlikte mehdî inancının, daha çok Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesinin ardından Kâ'b el-Ahbâr'ın Yahudilik'ten İslâm dinine taşıdığı sanılan rivayetlerin etkisiyle ortaya çıktığını ve hilâfetin Ali b. Ebû Tâlib'in soyundan gelenlere ait bir hak olduğunu savunan gruplar arasında yayıldığını söylemek gerekir. Hüseyin'in şehid edilmesi üzerine Muhtâr es-Sekafî ve Keysân'ın öncülüğündeki Keysâniyye'ye bağlı bir grup, Ali b. Ebû Tâlib'in oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin müslümanların gerçek halifesi ve yegâne kurtarıcısı olduğunu iddia etmiş, vefatında Medine'deki Cennetülbaki Kabristanı'na defnedildiği halde onun ölmediğini ve Radvâ dağında yaşadığını, kıyametin kopmasından önce mehdî olarak geri gelip dünyada adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüş, böylece mehdîlik ilk defa Keysâniyye tarafından I. (VII.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış ve diğer Şiîler'e intikal ederek müslümanlar arasında yayılmaya başlamıştır (Abdurrahman Bedevî, II, 71-82; Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 56-77). Şiî fırkalarından Nâvûsiyye ise Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra onun ölmediğine ve mehdî olarak bir gün zuhur edeceğine inanmıştır. Ortaya çıktığı erken devirde mehdî inancı sadece Şiî zümreleri arasında rağbet görmemiş, Emevîler de Süfyânî adını verdikleri kendi mehdîlerini icat etmişler ve buna dair hadis uydurmuşlardır. Muhtemelen ilk defa Hâlid b. Yezîd halkı Emevîler'in mehdîsi Süfyânî'ye inanmaya çağırılmış ve bunu yaymaya çalışmıştır. Emevîler'den sonra iktidara gelen Abbâsîler'in yöneticileri de mehdînin kendilerinden çıkacağına dair hadis uydurup insanları buna inanmaya davet etmişlerdir (Ahmed Muhammed el-Havî, s. 71-73). Abbâsîler bir taraftan kendi mehdîlerinin çıktığını söylerken diğer taraftan âhir zaman mehdîsinin gelecekte zuhur edeceğini de kabul etmişlerdir. Mehdi inancı Hâricîler arasında da görülmüş ve

onlar Ali b. Mehdi'yi kendi mehdîleri ilân etmişlerdir (Muhsin Abdünnâzir, s. 506-507).

Mehdî telakkisi III. (IX.) yüzyıldan itibaren İsnâaşeriyye arasında kökleşmiş ve bu fırkayı diğerlerinden ayıran önemli bir inanç esası haline gelmiştir (Goldziher, s. 191-193). İsnâaşeriyye'nin benimsediği mehdî inancında, zuhur ettiği anda Ehl-i beyt düşmanlarından intikam alma fikrinin yanı sıra gaybet döneminde bulunduğu ve zuhur edeceği ana kadar taraftarlarına, mazlumlara, düşkünlere ve hastalara yardım ettiği telakkisi de büyük önem taşır (Ca'fer Sübhânî, II, 633-650).

Önce Şiîler, ardından Emevîler ve Abbâsîler arasında yayılan mehdî inancı, III. (IX.) yüzyılda hadislerin toplanıp kayda geçirilmesi ve hadislerin sıhhati konusunda titiz davranmayan muhaddislerce mehdî rivayetlerinin mecmualara alınmasının ardından Sünnîler arasında da benimsenmeye başlanmıştır. Ancak erken devir Sünnî literatüründe bu inanca hemen hemen hiç temas edilmemiş, konu daha çok hadisçilerin dahil olduğu Selefiyye'ye ait eserlerde yer almıştır. Geç dönemde oluşan Sünnî kelâm literatürü ile "fiten ve melâhim" türü eserlerde ise mehdî telakkisinden genellikle kısaca bahsedilmiştir.

Mehdî inancının menşeiyle müslümanlar arasında ortaya çıkışının sebepleri hakkında ileri sürülen farklı görüşleri şöylece özetlemek mümkündür: 1. Mehdi telakkisi her toplumda yankı bulan bir sığınma mekanizmasıdır. Sosyal şartların bozulup zulmün arttığı dönemlerde halk bir kurtarıcı beklentisi içine girmiş, daha sonra bu beklenti dinî bir inanca bürünerek mehdî inancı şeklinde ortaya çıkmıştır (M. İbrâhîm Ebû Sâlim, s. 1; Ahmed el-Vâilî, s. 174-175). 2. Mehdi anlayışı Yahudilik, Hristiyanlık ve Maniheizm gibi dinlere ait bir inanç olup Kâ'b el-Ahbar ile Vehb b. Münebbih tarafından Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetler yoluyla müslümanlar arasında yayılmıştır. Mehdi kelimesinin mesîhin Arapça'ya tercüme edilmiş şekli olması bunun kanıtını teşkil etmektedir (Goldziher, s. 193-195; Muhsin Abdünnâzir, s. 501). 3. Mehdiilik, iktidar mücadelesinde yenilgiye uğrayan veya mevcut iktidarını güçlü kılmak isteyen siyasî zümreler tarafından ortaya atılmış, önce aşırı Şîa (Gâliyye), ardından mutedil Şîa ve Sünnîler tarafından İslâm dinine mal edilmiş siyasî kökenli bir inançtır (Ahmed Emîn, III, 241-243). Şiî düşün-

cesinden etkilendiği kabul edilen tasavvuf ehlinin mehdî inancını benimsemesi bu akîdenin müslümanların çoğunluğu arasında yayılmasına zemin hazırlamıştır (M. İbrâhîm Ebû Sâlim, s. 2). 4. Mehdi inancı İslâmî bir akîde olmakla birlikte yabancı kültürlerden etkilenmiştir. Zira sahih hadis mecmualarında yer alan rivayetlerde mehdînin çıkacağından bahsedilmiş ve mehdî tabiri I. (VII.) yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren müslümanlarca bilinmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn'e mehdî unvanının verilmesinin yanı sıra Sıffin Savaşı'nda Ali b. Ebû Tâlib'e mehdî diye hitap edilmesi ve Muâviye b. Ebû Süfyân taraftarlarınca Osman b. Affan'ın aynı unvanla anılması bunu kanıtlar (Hüseyn Atvân, s. 138-139).

Tarih boyunca sosyal sarsıntılara ve zulme mâruz kalan toplumların bir moral kaynağı olarak benimsedikleri anlaşılan kurtarıcı ve mehdî telakkisi hakkında İslâm tarihinde değişik görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. 1. İsnâaşeriyye Şîası, dünyanın son zamanlarında belli bir sülâleden belli vasıf ve yeteneklere sahip bir mehdînin geleceğini kabul eder. Tasavvufla teşeyyü' arasındaki ilişki sebebiyle olacaktı ki Ferîdüddin Attâr, Muh-yiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî ve Abdurrahman Câmî gibi mutasavvıflar veya mistik ruhlu kişiler de aynı kanaate sahiptir. Bu anlayışa göre kıyametin kopmasından önce müslümanları içinde bulundukları kötü durumdan kurtaracak bir mehdî çıkacaktır, bu da "Sâhibüzzamân" olarak da anılan on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Mehdi'dir. Babasının vefatından (260/874) sonra insanlardan gizlenen Muhammed el-Mehdi ölmemiştir. Deccâl'in ortaya çıkışından ardından Mekke'de zuhur edip iktidarı ele geçirecek, zalimleri cezalandırıp adaleti hâkim kılacak, ilâhî emirlere itaat edilmesini sağlayacak ve müslüman olmayanları öldürecek (M. Bâkır es-Sadr, s. 10; Seyyid Cevâd eş-Şahrûdî, s. 245-266). İsnâaşeriyye anlayışına göre Kur'an'da kırktan fazla sürenin 100'den çok âyetinde Muhammed b. Hasan'ın mehdî olarak geleceğine işaret edilmiş ve Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerde ilgili âyetlerin bu anlamı içerdiği belirtilmiştir. Bu bağlamda gayba iman eden müttakiler (el-Bakara 2/2-3), yeryüzüne vâris olacak sâlih kullar (el-Enbiyâ 21/105), Allah hidayete erdirmedikçe hidayete eremeyeceklerini ikrar edenler (el-A'râf 7/43), Allah'ın getireceği umulan fetih (el-Mâide 5/52) vb. âyetlerde zikredilenlerle

mehdi ve onun taraftarları kastedilmiştir (Sâdik el-Hüseynî eş-Şîrâzî, s. 9-12; Kâmil Süleyman, s. 93-94, 155, 304-367; Mehdi el-Fetlâvî, s. 32-53). Aynı telakki çerçevesinde Hz. Hüseyn'in soyundan gelen on ikinci imamın beklenen mehdî olduğuna dair birçok rivayet nakledilir. Bu rivayetlerin sayısının 6000 civarında olduğu ve 400 kadarının Sünnîler'in muteber sayıldığı hadis kaynaklarında da yer aldığı ileri sürülür (Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, I, 14-124; M. Bâkır es-Sadr, s. 63-64). Mehdi'nin zuhurunu kabul edenlere göre bu husus aklen de sabittir. Çünkü sonunda başarıya ulaşılacağı ümidini taşımadan zulme karşı direnmek ve adaletin hâkim olduğu bir düzeni gerçekleştirmek mümkün değildir. Mehdi inancı ise böyle bir mücadeleye girişmeye zemin hazırlamaktadır (M. Bâkır es-Sadr, s. 8; Ahmed el-Vâilî, s. 177-182). Mehdi'nin asırlarca yaşaması akla ve bilime aykırı görünse de Allah'ın gücüne göre imkânsız sayılmaz. Nitekim Hz. Nuh'un 950, Ashâb-ı Kehf'in 300 küsur yıl, Hızır'ın ve İblîs'in asırlarca yaşamış olması bunu teyit eder niteliktedir. Bu tür olaylar hârikulâde hadiseler olduğundan mevcut tabiat kanunları çerçevesinde değerlendirilmemelidir (Seyyid Cevâd eş-Şahrûdî, s. 110-114; Kâmil Süleyman, s. 157-159). İsmâiliyye'ye göre zuhur edecek mehdî İsmâil b. Ca'fer, Keysâniyye'ye göre Muhammed b. Hanefiyye, bazı Zeydîler'e göre ise Muhammed b. Abdullah el-Mehdi en-Nefsüzzeke'ye'dir (Muhsin Abdünnâzir, s. 509; Abdülmecid b. Hamde, s. 271-272).

2. Mehdi'nin zuhuru hakkında nakledilen birçok rivayetin etkisiyle olacaktı ki Selefiyye ile hadis âlimleri, Şîa'nıkinden farklı da olsa âhir zamanda bir mehdînin geleceğini kabul etmişlerdir. Onların telakkisine göre kıyametin büyük âlemlerinden biri olan mehdî, Hz. Hasan veya Hüseyn'in soyundan gelen bir ailenin çocuğu olarak Medine'de doğacak, Mekke'de mehdîliğini ilân edecektir. Adı Muhammed b. Abdullah'tır. İlahî emirleri hayata geçirecek, sünnetleri ihya edip bid'atları ortadan kaldıracak, başta Cebrâil ve Mikâil olmak üzere meleklerden oluşan orduların da desteğiyle dünyanın tamamına hâkim olan bir devlet kuracak, Tevrat ve İncil'in asıllarını bulup Ehl-i kitabın müslüman olmasını sağlayacak, zulmü kaldırıp adaleti tesis edecek, devrinde herkes zenginleşecek, barış ortamını gerçekleştirecek düşmanlıkları sona erdirecektir. Yedi yıl süren bir iktidardan sonra Hz. İsa gökten inecek ve deccâli

birlikte öldürdükten sonra yönetimi ona devredip otuz beş veya kırk yaşlarında vefat edecektir. Kesinlik ifade eden hadislerle sabit olduğundan bu olayların kabul edilmesi zaruridir. Bazı âyetlerde de mehdîye işaret edilmiş ve kıyametin kesin bir alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir (İbn Hacer el-Heytemî, II, 469-481). Sünnî kelâmcıları ise eserlerinde mehdî inancına ya hiç temas etmemiş veya kıyamet alâmetleri arasında kısaca değinip bunun aslî bir inanç konusu olmadığına dikkat çekmişlerdir (Teftâzânî, II, 307; Goldziher, s. 196).

3. Dünyanın son zamanlarında adı, soyu, nitelikleri ve icraatı belli bir kurtarıcının geleceğine dair açık bir nas bulunmadığı, aklın da bunun mevcudiyetine hükmetmediği düşüncesinden hareketle mehdînin zuhurunu kabul etmeyenler arasında Kâdî Abdülcebbar, İbn Haldûn, M. Reşîd Rızâ, Ahmed Emîn, Ferîd Vecdî, Abdullah es-Semmân ve Abdullah b. Zeyd gibi eski ve yeni âlimler yer almaktadır. Bunların değerlendirmesine göre mehdî hakkında rivayet edilen hadisler ya zayıf veya uydurmadır (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XX/2, s. 183; Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 227; M. Bâkır el-İlâhî, XIV/53-54 [1419], s. 53-54).

4. Çağdaş bazı âlimlerle Zeydiyye'nin büyük çoğunluğu, İsnâaşeriyye ile Selefiyye'nin benimsediği mehdî anlayışını kabul etmemekle birlikte İslâm tarihinin belli dönemlerinde dinî hayata canlılık getiren ve getirmeye devam edecek olan bazı seçkin kişilerin mehdî veya müceddid olarak nitelenebileceği kanaatini taşımaktadır (Hasan Hâlid, s. 223-224). Ancak Zeydiyye bu anlamdaki mehdînin sadece Hz. Fâtıma soyundan gelebileceğine inanmaktadır (Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 132; Muhsin Abdünnâzır, s. 508-509; Ahmed Mahmûd Subhî, s. 77-161). Bunların telakkisine göre iyiliği emredip kötülüğe engel olma görevini yerine getiren ve dinî hayatı canlandıran her dinî siyasî lider mehdî konumundadır. Mehdînin çıkacağına dair çok sayıda hadisi göz önüne alarak mehdîyi müceddid veya muslih anlamına gelen bir yoruma tâbi tutmak daha doğru olur. Nitekim ilk halifelere bu mânada mehdî unvanı verilmiş, Muhammed b. Hanefiyye de bu bağlamda kendini mehdî ilân etmiştir (Muhsin Abdünnâzır, s. 502-503). Allah'ın her asırda ümmet içinden dinî hayatı canlandıracak bir kimseyi göndereceğini bildiren hadis de (Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1)

mehdînin âhir zamanda çıkacak tek bir kişi değil her asırdaki müceddidler olduğu görüşünü teyit etmektedir. Bunlar hârikulâde güç ve kabiliyetleriyle değil bilgi, irade ve kudretlerini kullanarak zulme karşı çıkmak ve adaleti gerçekleştirmek amacıyla mücadeleye girerler.

Mehdî hakkında ileri sürülen görüşler çeşitli yönlerden eleştiriye tâbi tutulmuştur. İsnâaşeriyye Şîası ile Sünnîler'ce benimsenen birinci ve ikinci görüşler rasyonal ve reel bilgilere aykırı bulunmuş, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Maniheizm'e ait inancın yansımaları olarak kabul edilmiş, kanıt diye gösterilen âyetler konuyla alakasız, hadisler ise zayıf veya uydurma olarak değerlendirilmiş, mehdînin kimliği, soyu, nitelikleri hususunda nakledilen bilgilerin çelişkili olması ve her mezhebin kendi mehdîsini icat etmesi bunun kanıtları arasında gösterilmiştir (Ahmed Muhammed el-Havfî, s. 77-83). Ayrıca rüşdünü idrak etmemiş bir çocuk olan Muhammed b. Hasan'ın on iki asırdan beri yaşamakta olması ve ortaya çıkacağı zamana kadar yaşayacağı iddiasının bilimsel yönden tutarsız olduğuna dikkat çekilmiş, Allah'ın vazettiği tabiat kanunlarını bu kişi için geçersiz kıldığına dair herhangi bir dinî ve akllî gerekçenin bulunmadığı bildirilmiştir. Eğer Allah, sâlih bir kulu vasıtasıyla zulmün kaldırılıp insanlar arasında adaletin hâkim kılınmasına yardım edecekse O'nun bir çocuğu asırlarca yaşatması yerine bu değişimin vuku bulacağı zamanda murat edeceği bir kişi vasıtasıyla bunu gerçekleştirmesinin daha mâkul olduğu belirtilmiş, sonuçta insanların aldatılmasına ve dolayısıyla fitneye sebep teşkil eden bu tür telakkilerin yanlışlığına hükmedilmiştir (M. Bâkır es-Sadr, s. 12-15). Ayrıca nesep âlimlerinin Hasan el-Askerî'nin bir çocuğu olmadığını söyledikleri ifade edilmiştir (Takıyyüddin İbn Teymiyye, IV, 87). Mehdî'nin Hz. Hüseyin veya Hasan'ın soyundan çıkacağı iddiası da soyla övünmeyi ön plana çıkaran Câhiliyye düşüncelerini çağrıştırdığı için eleştirilmiştir.

İsnâaşeriyye Şîası'nca benimsenen mehdî inancı ile muhafazakâr âlimlerin baskısı altında Ehl-i sünnet çoğunluğunda sirayet eden mehdî inancı arasında mehdînin Muhammed b. Hasan olması, halen hayatta bulunması ve Hz. Hüseyin'in muhaliflerinden intikam alması dışında fonksiyonları açısından özde bir farkın olmadığı görülür. Bu durum mehdî inancının Ehl-i sünnet'e Şîa'dan intikal

ettiği ihtimalini güçlendirmektedir. İsnâaşeriyye'nin, iddialarını temellendirmek için dayandığı âyetlerin muhtevasında mehdî inancını destekleyici bir beyan bulunmamaktadır. Muhammed el-Mehdî'nin 260 (874) yılından beri yaşadığını kanıtlamak için Hz. Nûh'un 950, Ashâb-ı Kehf'in 300 küsur yıl yaşadığını delil olarak ileri sürmek de isabetsizdir. Çünkü sözü edilen kişilerin asırlarca yaşadığı âyetle sabittir. Halbuki Muhammed el-Mehdî ile ilgili herhangi bir âyet yoktur. Şîiler'ce on iki asırdan beri yaşamakta olduğu iddia edilen Mehdî el-Muntazar'ın ortaya çıktığı zaman mücadele vereceği ordu ve silâhın, dünyada mevcut stratejik organizasyona karşı nasıl başarı elde edeceği gibi sorulara tatminkâr cevap verilememiştir. Mehdî adı ister geçsin ister geçmesin Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetler, Muhammed b. Hanefiyye gibi lider kabul edilen kişilerin mehdî olarak ilân edilip buna inanılmasından ve III. (IX.) asırda bir inanç esası haline getirilmesinden sonra ortaya çıkmış olmalıdır.

Mehdî inancı, dinî deliller açısından sübut bulmamasının ötesinde İslâm tarihinin akışında birçok olumsuzluğun kaynağı olmuştur. Siyasî iktidara göz diken pek çok kimse mehdî olduğu iddiasıyla ortaya çıkıp müslümanların sosyal birliğini parçalamış ve savaşlara yol açmıştır. Hareket noktası olarak ileri sürülen iddiaların aksine mehdî inancı insanların zulme karşı eyleme geçmesini sağlamak şöyle dursun harekete geçilmesini engellemiş, kitleleri mehdîyi beklemeye itmiş, zulmü mehdî dışında birinin yok edemeyeceği düşüncesini zihinlere yerleştirmiş ve müslümanları çözümsüzlüğe sürüklemiştir (bk. MEHDÎLİK).

Mehdî inancına dair telif edilen eserlerden bazıları şunlardır: Ebû Nuaym el-İsfahânî *el-Mehdî* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1465); Şevkânî *et-Tavzîh fî tevâtürî mâ câ'e fi'l-mehdî el-müntazar ve'd-deccâl ve'l-mesîh* (*İzâhu'l-meknûn*, I, 339); Süyûtî *el-'Urfü'l-verdî fî ahbâri'l-mehdî* (Kahire 1401); İbn Hacer el-Heytemî *el-Kavlü'l-muhtaşar fî 'alâmâtî'l-mehdî el-muntazar* (Kahire 1986); Dermas-tê, *Le mehdî depuis les origines de l'Islam jusqu'à nos jours* (Paris 1885); Ebû Sâlim Muhammed b. İbrâhîm, *el-Mürşid ilâ veşâ'iki'l-mehdî* (Hartum 1969); Muhammed Hasan Âl-i Yâsin, *el-Mehdî el-muntazar beyne't-taşavvur ve't-taşdik* (Beyrut 1972); Ekrem Sarıkcıoğlu *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasav-*

vuru (Erzurum 1977); Abdullah b. Zeyd Âl-i Mahmûd, *Lâ mehdî yüntazar bâ-de'r-resûl hayri'l-beşer* (Katar 1980); Muhammed Ali es-Sâbûnî, *el-Mehdî ve eşrâtü's-sâ'a* (Beyrut 1401); Abdülmuhsin b. Hamdû'l-İbâz, *er-Red 'alâ men kezzabe'l-e-hâdise's-sa'ihâ* (Medine 1402); Muhammed Ferid Hicâb, *el-Mehdî el-muntazar beyne'l-'akideti'd-diniyye ve'l-ma'dmûni's-siyâsî* (Cezayir 1984); Müttaki el-Hindî, *el-Burhân fî 'alâmâtî mehdiiyi âhiri'z-zamân* (Tanta 1412/1992); Cevâd Hüseyin el-Hüseyinî, *el-İmâmü'l-mehdî ve zühûruh* (Beyrut 1412/1992); Muhammed Saîd el-Kaddâl, *el-İmâmü'l-mehdî Muhammed Ahammed b. 'Abdillâh* (Beyrut 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; *Müsned*, I, 84, 99, 376, 377, 430, 448; III, 17, 21-22, 28, 36, 37, 52; İbn Mâce, "Fiten", 34; Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1; Tirmizî, "Fiten", 52, 53, 79; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 15; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 751; a.mlf., *el-Mugnî*, XX/2, s. 183; Sa'lebi, *Arâisü'l-mecâlis*, s. 308; İbn Ebû Yâ'la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 20; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fî ahvâl'l-mevtâ ve umûr'l-âhire*, Kahire 1407/1987, s. 691-707; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 87; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf fî's-şihâh* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1403/1983, s. 148-154; İbn Kesîr, *en-Nihâye fî'l-fiten ve'l-melâhim* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1988, I, 49, 58; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, İstanbul 1305, II, 307; İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 787-810; Süyûtî, *el-Hâvî lî'l-fetâvî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütâbi'l-Arabî), II, 213; İbn Hacer el-Heytemî, *eş-Şavâ'iku'l-muhtrika* (nşr. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî - Kâmil Muhammed el-Harrât), Beyrut 1417/1997, II, 469-481; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, Kahire 1323, s. 100; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1465; Seffârînî, *Levâmî'ü'l-envâr'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), II, 76-85; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütâbi'l-Arabî), II, 236-246; *İzâhu'l-meknûn*, I, 318, 339; I. Goldziher, *el-'Akide ve's-serî'a fî'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, s. 191-196; Keşmîrî, *et-Taşrih bimâ tevâtere fî nüzûl'l-mesih* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1965, s. 295-296; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1973, II, 71-82; Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, *el-Mehdî el-mev'ûd el-muntazar*, Beyrut 1977, I, 14-138, 154, 172-226; II, 338-352; Ali Sâmi en-Neşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fî'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 56-77, 132, 227; Sâdik el-Hüseyinî eş-Şirâzî, *el-Mehdî fî'l-Kur'ân*, Beyrut 1978, s. 9-25; Ahmed Muhammed el-Havfî, *Edebü's-siyâse fî'l-asri'l-Emevî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kalem), s. 70-83; M. Rüşdî el-Ukaylî, *eş-Şî'a*, Amman 1980, s. 339-340; Abdülkerim el-Hatîb, *el-Mehdî el-muntazar ve men yentezi'ûneh*, [baskı yeri yok] 1980 (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 11-22, 32-33, 43-44, 116-117; M. İbrâhim Ebû Sâlim, *el-Hareketü'l-*

fikriyye fî'l-mehdiyye, Beyrut 1981, s. 1-3; M. Bâkir es-Sadr, *Bahş haule'l-mehdî*, Beyrut 1981, s. 7-15, 28-46, 63-69; Mehdi el-Fakih Eymânî, *el-İmâmü'l-mehdî 'inde ehli's-sünne*, İsfahan 1402/1982, II, 443-458, 489-494; Muhsin Abdünnâzir, *Mes'ele'l-imâme ve'l-vaz' fî'l-hadis*, Beyrut 1983, s. 500-516; Ahmed el-Vâilî, *Hüviyyetü'l-teşeyyu'*, Kum 1983, s. 175-184; Hüseyin Atvân, *ed-Da'vetül-'Abbâsiyye*, Beyrut 1984, s. 138-145; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1984, s. 77-161; Seyyid Cevâd eş-Şahrûdî, *el-İmâmü'l-mehdî ve zühûruh*, Küveyt 1985, s. 88, 110-114, 122, 181-196, 211-215, 245-266, 304-311; Hasan Hâlid, *el-İslâm ve rû'yetühû fîmâ ba'de'l-hayât*, Beyrut 1986, s. 207-224; Abdülmecid b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye*, Tunus 1986, s. 270-272; Ca'fer Sübhânî, *el-İlahiyyât*, Beyrut 1990, II, 633-650; Kâmil Süleyman, *Yevmü'l-halâs fî zil-lî'l-kâ'imî'l-mehdî*, Beyrut 1993, s. 93-94, 155-159, 304-367; Mehdi el-Fetlâvî, *Şuretu'l-muavattî'in lî'l-mehdî fî dav'ü e-hâdîsi ehli's-sünne*, Beyrut 1997, s. 32-55, 345-346; İsmail Hakkı [İzmirli], "Mehdi Meselesi", *SR*, sy. 285 (1329), s. 389-391; Avni İhan, "Kütüb-i Sittedeki Hadislerle Göre Mehdiilik", *DüİFD*, VII (1992), s. 102-121; M. Bâkir el-İlâhî, "er-Ravzû'l-faşih fî beyânî'l-fevârik beyne'l-mehdî ve'l-mesih", *Türâşûnâ*, XIV/53-54, Kum 1419, s. 53-99.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MEHDÎ, Abdürreşîd (1880-1912)

Tatar siyaset ve fikir adamı.

Kırım'ın kuzeyindeki Or (Perekop) bölgesinde fakir bir köylü ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Amcasının yardımıyla, Kırım Tatar çocuklarını Ruslaştırarak için Ruslar tarafından Akmesjid'de açılmış olan Tatar Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü ve 1902'de buradan mezun oldu. Karasubazar'a yerleşerek öğretmenlik yapmaya başladı. İnkılâpçı ve liberal Rus çevreleriyle ilişki kurdu ve bu çizgideki Rus gazetelerine makaleler yazdı. Bir müddet sonra çevresinde, çoğunluğu kendisi gibi Tatar Öğretmen Okulu mezunu öğretmenlerden oluşan bir grup meydana geldi. Bu gençler, Rus inkılâpçı hareketlerinin etkisinde kalarak Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeci siyaseti neticesinde topraksızlaştırılarak sefalet ve cehalete sürüklenen Kırım Tatar halkının dertlerine bir çözüm arayışı içine girdiler. Kırım'ın Karasubazar, Bahçesaray, Akmesjid, Yalta ve diğer şehirlerinde gizli hücreler kuran Kırım Tatar aydınları Rus polislerinin kendilerine verdiği isimle "Genç Tatarlar" (Yaş Tatarlar) olarak tanındı.

Genç Tatarlar oturmuş bir ideolojiye sahip, gerçek anlamda merkezî bir teşkilât haline dönüşemedilerse de Abdürreşîd

Mehdî (Mediyev) tartışmasız en önde gelenleriydi ve çeşitli Tatar hücre ve gruplarının irtibat merkezi durumundaydı. Kırım Tatarları'nın ezici çoğunluğunu oluşturan köylü kesiminin içinde bulunduğu feci duruma vâkıf olan Mehdi, toprak meselesinin Kırım Tatarları'nın en âcil problemlerinden olduğunun idraki içindeydi. Bu sebeple siyasî görüşlerinin odak noktasını toprak meselesinin teşkil ettiği Rus Sosyalist İnkılâpçılar Partisi'ne derin sempati duymaktaydı. Aynı şekilde Kırım'daki Rus sömürgeciliğinden ve çarlık sisteminin kurtuluşun da ancak inkılâpla mümkün olabileceğine inanıyordu, inkılâbın gerçekleşebilmesi için de Rus inkılâpçı fırkalarıyla iş birliği yapmak gerektiğini savunuyordu. Fakat Rus inkılâpçı parti ve gruplarından çok önemli bir fark olarak Mehdi'nin inkılâpçılığının ve çarlığa karşı mücadele kararlılığının çıkış noktası milliyetçilikti. Mehdi ve diğer Genç Tatarlar, Kırım Tatarları'nın uyanması ve bilinçlenmesinin şartı olan millî mekteplerin her seviyede açılması ve yaygınlaştırılmasını istiyorlardı. Bundan dolayı Kırım'da İsmail Bey Gaspıralı tarafından başlatılan millî maarif ve aydınlanma hareketini destekliyorlardı. Bu hareketin 1905 sonrasında büyük hız kazanmasında ve rüşdiyelerin açılmasında Genç Tatarlar'ın büyük rolü oldu. Genç Tatarlar, Gaspıralı'nın millî eğitim ve diğer meselelerdeki düşünceleriyle mutabık bulunmalarına rağmen özellikle siyasî hareket açısından ondan ayrılıyorlardı. Gaspıralı'nın tedbirli davranmasına karşılık Genç Tatarlar, Rus Çarlığı'na karşı yer altı faaliyeti metotlarıyla doğrudan mücadeleyi ve bunu gerçekleştirmek üzere Rus inkılâpçılarıyla iş birliğini savunuyorlardı.

Mehdi, halk arasında kazandığı şöhret sayesinde 1906'da Karasubazar belediye başkan yardımcılığına, ertesi yıl da belediye başkanlığına seçildi. Böylece Rus hâkimiyetindeki Kırım'da Bahçesaray dışındaki bir şehirde halktan gelme bir kişi ilk defa belediye başkanı oluyordu. Kısa aralarla hayatının sonuna kadar belediyedeki görevine devam eden Mehdi, Kırım Tatarları'na sağladığı hizmetlerle büyük ün kazandı. Onun önderliğinde 1906 Mayısında Karasubazar'da çıkmaya başlayan *Vatan Hâdimi* adlı gazete Genç Tatarlar'ın yayın organı oldu. *Vatan Hâdimi*, Gaspıralı'nın *Tercüman*'ından sonra Kırım'da çıkan ikinci Türkçe gazete idi; fakat siyasî ve içtimâî konulardaki radikal çizgisiyle *Tercüman*'dan ayrılıyordu. Bu sebeple polisin ve sansürün dâimî baskısı